

اثر آموزش راهبردهای حل مسئله اجتماعی بر سازگاری اجتماعی

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۲/۲۸

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۱۰/۴

مرتضی امیدیان^۱

اعظم السادات حسینی کافی آبادی^۲

احمد زندوانیان^۳

چکیده

مقدمه: هدف پژوهش حاضر، تعیین اثربخشی آموزش راهبردهای حل مسئله اجتماعی بر سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان دختر پایه دوم راهنمایی شهرستان یزد بود. **روش:** پژوهش از نوع نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل بود. نمونه پژوهش متشکل از ۶۷ دانش‌آموز دختر پایه دوم راهنمایی شهرستان یزد بود که با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند و در سه گروه آزمایش، کنترل و پلاسیبو قرار گرفتند. ابتدا پیش‌آزمون بر روی آن‌ها اجرا گردید و سپس، گروه آزمایش در ۱۰ جلسه حداکثر ۶۰ دقیقه‌ای تحت آموزش راهبردهای حل مسئله اجتماعی قرار گرفت. پس از مداخله آزمایشی، از هر سه گروه پس‌آزمون به عمل آمد. جهت سنجش متغیر اصلی از پرسشنامه شخصیتی کالیفرنیا (تورپ، کلارک و تیگز، ۱۹۳۹) استفاده شد. داده‌ها با استفاده از تحلیل کوواریانس یک راهه و آزمون تعقیبی بانفرونی تجزیه و تحلیل شدند.

یافته‌ها: نتایج پژوهش حاکی از افزایش نمره سازگاری اجتماعی ($F=6/62, p<0/01$) و خرده‌مقیاسهای آن یعنی قالبهای اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی، روابط مدرسه‌ای، روابط خانوادگی و روابط اجتماعی در میان دانش‌آموزان گروه آزمایش بود، اما قالبهای ضد اجتماعی کاهش نیافت.

نتیجه‌گیری: با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان گفت که آموزش راهبردهای حل مسئله اجتماعی موجب افزایش سازگاری اجتماعی می‌شود. بنابراین، از این روش می‌توان به عنوان یکی از روش‌های احتمالی افزایش سازگاری اجتماعی در دوران حساس بلوغ استفاده کرد.

کلیدواژه‌گان: راهبردهای حل مسئله اجتماعی، سازگاری اجتماعی

۱ - دانشیار دانشگاه یزد m.omidian@yazd.ac.ir

۲ - کارشناس ارشد روانشناسی تربیتی

۳ - استادیار دانشگاه یزد

The effectiveness of social problem solving strategies training on social adjustment

Omidian, M.
Hoseini Kafiabadi, A.
Zandvanian, A.

Abstract

Introduction: This study was performed aiming to evaluate the effectiveness of social problem solving strategies training on social Adjustment in second grades of guidance school girls students of Yazd city.

Method: Research method was quasi-experimental with pre-test, post-test design and follow-up testing with control group. The population of this study comprised girl students of guidance school girls of Yazd city during 2012-2013, that sample of 67 these students were selected using Multistage random cluster sampling and assigned in three groups (experimental, 20, control 20 and placebo 27). Experimental group were trained in social problem solving strategies training in 10 sessions of at most 60 minutes. After experimental, were tested of all groups post-test. In order to measure the main variable of the model used California Test of Personality. The results measures analysis of covariance and Post hoc test Banferroni showed that were improved social adjustment score, ($F=6/62$, $P<0.01$). also Subscales of the main variable (social rolls, social skills, Family relationships, school relationships, Social relationships) was increased. But this intervention could not decrease anti- social attitude.

Result: According to the research findings can be said that social problem solving strategies training cause to increase social Adjustment. So this method as one of the possible ways to increase social adjustment may be applied during the critical maturation.

Keywords: social problem solving strategies training, social Adjustment, second grades of guidance school girls students, Yazd city.

مقدمه

بر اساس تعریف سازمان جهانی بهداشت، نوجوانی به گروه سنی ۱۹-۱۰ سال اطلاق می‌شود (صبحی قراملکی و رجبی^۱، ۲۰۱۰). نوجوانی مرحله حساسی از زندگی است و یکی از ویژگی‌های خاص آن تحولات جسمی، روانی، اخلاقی، اعتقادی، عاطفی و اجتماعی می‌باشد. نوجوانان در این سنین تمایل به استقلال رأی دارند، در سازگاری اجتماعی آن‌ها آشفتگی پدید می‌آید و با تجربه‌های منفی بسیاری روبه‌رو می‌شوند که مقابله با آن مستلزم مهارت‌های خاص است (معمدی، حاج بابایی، بیگلریان و فلاح سلوکلائی، ۱۳۹۱). گسترش آموزش مهارت‌های زندگی در جامعه می‌تواند نوجوانان را از آسیب‌های اجتماعی مصون نگه دارد. یکی از این مهارت‌ها، حل مسئله اجتماعی^۲ است. تنها راهی که فراگیران می‌توانند نقش سازنده‌ای داشته باشند این است که سازگاری صحیح با هر وضعیتی را یاد بگیرند و مسائل روزانه را حل کنند (اگومکا^۳، ۲۰۱۱).

حل مسئله اجتماعی از توانمندی‌های اجتماعی است که مجموعه‌ای از مهارت‌های به هم پیوسته را در زمینه تعارضات بین فردی فراهم می‌کند (هامارتا^۴، ۲۰۰۹). در این فرآیند، فرد برای کشف و شناسایی پاسخ‌های مقابله‌ای سازگارانه به منظور مواجه شدن با موقعیت مشکل‌زای خاص در زندگی روزانه تلاش می‌کند (ابوالقاسمی و کیامرثی، ۱۳۸۷). بنابراین، با در نظر گرفتن بیش از ۲۳ میلیون نوجوان و جوان کشور بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵ که نیروی محرکه و پویای جامعه محسوب می‌شوند و با توجه به رشد سالانه ۱۵ تا ۲۰ درصدی آمار آسیب‌های اجتماعی در کشور و فراوانی شیوع آن در سنین نوجوانی و جوانی بر اساس آمار دفتر امور آسیب‌دیدگان اجتماعی سازمان بهزیستی کشور در سال ۱۳۸۶، شایسته است به فراهم نمودن راهکارهای مقابله با این آسیب‌ها در نوجوانان از طریق آموزش مهارت‌های حل مسئله اقدام شود (معمدی و همکاران، ۱۳۹۱).

تحقیقات گوناگون نشان داده‌اند که بین حل مسئله اجتماعی و سازگاری اجتماعی رابطه وجود دارد (بل و دی‌زوریلا^۵، ۲۰۰۹؛ نزو، ۱۹۸۶؛ دابو و تیساک^۶، ۱۹۸۹؛ بیکر^۷، ۲۰۰۳؛ سادوسکی و کلی^۸، ۱۹۹۳؛ بکر و همکاران^۹، ۲۰۱۰؛ شین و رایان^{۱۰}، ۲۰۱۲؛ سیو و شک^{۱۱}، ۲۰۱۰؛ واکر، دگنان، فاکس و هندرسون^{۱۲}، ۲۰۱۳). به دلیل مشخص نبودن جهت علی در این مطالعات، در پژوهش‌های آزمایشی به اثر آموزش حل

-
- 1 - Sobhi Gharamaleki & Rajabi
 - 2 - social problem solving
 - 3 - Ogoemeka
 - 4 - Hamarta
 - 5 - Bell & D'Zurilla
 - 6 - Dubow & Tisak
 - 7 - Baker
 - 8 - Sadowski & Kelly
 - 9 - Becker et al.
 - 10 - Shin & Ryan
 - 11 - Siu & Shek
 - 12 - Walker, Degnan, Fox & Henderson

مسئله اجتماعی بر متغیرهایی چون سازگاری و روابط بین فردی در گروه‌های مختلف اقدام گردید. به عنوان نمونه، سوآرز^۱ (۲۰۰۲) در اجرای یک برنامه آموزش مهارت‌های اجتماعی بر روی ۱۸ نوجوان ناشنوا در جزایر قناری نشان داد که مداخلات آموزشی موجب بهبود مهارت حل مسئله و مهارت جسارت و قاطعیت آن‌ها می‌شود. همچنین، بوتوین و کانتور^۲ (۲۰۰۰) در پژوهش خود نشان دادند که برنامه آموزش مهارت‌های زندگی در افزایش پذیرش اجتماعی، بهبود روابط، تصمیم‌گیری مؤثر و حل تعارض تأثیرگذار بوده و اثربخشی این برنامه در پیشگیری از رفتارهای منفی و خطرآفرین مانند خشونت و رفتارهای جنسی ناسالم ثابت شده است. ونزل، ویچلد و سیلبریزن^۳ (۲۰۰۹) در پژوهش خود دریافتند که آموزش مهارت‌های زندگی بر پیشگیری از سوءمصرف مواد و مشکلات تحصیلی دانش‌آموزان مؤثر می‌باشد. نتایج پژوهش ترکلادانی و همکاران^۴ (۲۰۱۳) نشان داد که آموزش مهارت‌های زندگی از جمله مهارت حل مسئله و تصمیم‌گیری به مادران دانش‌آموزان ابتدایی، می‌تواند به آنان در کنترل مشکلات رفتاری فرزندانشان کمک کند. احدی، میرزایی، نریمانی و ابوالقاسمی (۱۳۸۸) در پژوهش خود دریافتند که آموزش حل مسئله اجتماعی سبب بهبود سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان کمرو می‌شود. همچنین، لطیفی، امیری و ملک پور (۱۳۸۸) در تحقیقی نشان دادند که آموزش مهارت حل مسئله اجتماعی، روابط بین فردی و ادراک خودکارآمدی در کودکان مبتلا به اختلال یادگیری را بهبود می‌بخشد. باباشهبابی و کاشانی نیا (۱۳۸۶) دریافتند که آموزش حل مسئله در نوجوانان، آن‌ها را در برخورد و مقابله سازگارانه با مسائل و مشکلات زندگی یاری می‌دهد و موجب انعطاف پذیری ذهنی خاص در آنان می‌شود. این پژوهشها ضمن ارزشمند بودن به دلیل تمرکز بر گروههای خاص کاربرد محدودی داشتند و امکان تعمیم نتایج آن‌ها به کودکان و نوجوانان عادی کمتر بود. شماری از پژوهشها که موضوع را در گروههای وسیع‌تر پیگیری کرده بودند، امکان تعمیم نتایج را بیشتر فراهم می‌ساختند. به عنوان مثال، الیوت و گرشام^۵ (۲۰۰۳) نشان دادند که از طریق آموزش مهارت‌های اجتماعی می‌توان به پیشرفت مهارت‌های اجتماعی و سازگاری اجتماعی نوجوانان کمک کرد. نتایج تحقیق بیان‌زاده و ارجمندی (۱۳۸۲)، شریفی درآمدی (۱۳۹۰)، به‌پژوه، سلیمانی، افروز و لواسانی (۱۳۸۹)، عطاری، شهنی‌بیلاقی، کوچکی و بشلیده (۱۳۸۴) که اثر آموزش مهارت‌های اجتماعی را بر روی سازگاری و متغیرهای دیگر در جوامع مختلف مورد بررسی قرار داده بودند نشان داد که مداخله به منظور آموزش مهارت‌های اجتماعی به صورت عام، سازگاری اجتماعی را افزایش می‌دهد. نتایج پژوهش سپاه منصور (۱۳۸۶)، بنی اسد (۱۳۹۰) و جعفری طوسی (۱۳۸۵) نشان داد که مهارت‌های زندگی باعث افزایش سازگاری اجتماعی می‌شوند. در این پژوهشها، اگرچه سازگاری بهبود یافته بود، اما برنامه مداخله کلی بود و بر موضوع خاص مسئله اجتماعی متمرکز نبود. از سوی دیگر، نتایج تحقیقات باییری (۱۳۷۶)، بهرامگیری (۱۳۸۰)، خوشکام، ملک پور و مولوی

1 - Suarez

2 - Botvin & Kantor

3 - Wenzel, Weichold & Silbereisen

4 - Torkladani et al.

5 - Elliot & Gersham

(۱۳۸۷) و بوشمن و پیکاک^۱ (۲۰۱۰) نشان داد که آموزش مهارت حل مسئله، متغیرهای مختلف از جمله مهارت‌های اجتماعی را افزایش می‌دهد. در این موارد متغیر وابسته بر مهارت‌های اجتماعی متمرکز بود و بر سازگاری اجتماعی متمرکز نداشت. استفاده از این روش در گروه‌های دارای مشکلات رفتاری امکان تعمیم را با دشواری روبه‌رو می‌سازد و از سوی دیگر متغیرهای مستقل با دامنه وسیع مانند مهارت‌های زندگی و یا متغیرهای وابسته متفاوت ضرورت پژوهشی خاص‌تر را ایجاب می‌کند و به این دلیل در پژوهش حاضر بر دختران عادی شهر یزد تمرکز شد. هدف پژوهش این است که با توجه به سوابق پژوهشی به بررسی این مطلب بپردازد که آموزش راهبردهای حل مسئله اجتماعی تا چه اندازه بر سازگاری اجتماعی و مؤلفه‌های آن در دانش‌آموزان دختر پایه دوم مقطع راهنمایی مؤثر است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع نیمه آزمایشی با طرح پیش‌آزمون- پس‌آزمون با گروه کنترل و گروه پلاسیبو می‌باشد. جامعه آماری آن شامل کلیه دانش‌آموزان دختر پایه دوم مقطع راهنمایی ناحیه دو شهرستان یزد در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ بود که از میان آن‌ها ۶۷ دانش‌آموز با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند؛ بدین ترتیب که ابتدا از بین کل مدارس دولتی مقطع راهنمایی دخترانه ناحیه دو شهرستان یزد (۲۵ مدرسه)، سه مدرسه به‌طور تصادفی انتخاب و به‌طور تصادفی یک مدرسه به عنوان گروه آزمایشی (۲۰ نفر) و دیگری به عنوان گروه پلاسیبو (۲۷ نفر) و مدرسه سوم گروه کنترل (۲۰ نفر) در نظر گرفته شد و سپس از بین کلاس‌های پایه دوم راهنمایی این مدارس، یک کلاس به صورت تصادفی به عنوان گروه آزمایش، یک کلاس به عنوان گروه کنترل و یک کلاس به عنوان گروه پلاسیبو انتخاب گردید و برنامه مداخله بر روی دانش‌آموزان گروه آزمایش و پلاسیبو اعمال شد.

ابزار پژوهش

- **آزمون شخصیتی کالیفرنیا^۲ (CTP):** این آزمون نیمرخ سازگاری فردی و اجتماعی فرد را اندازه‌گیری می‌کند و توسط تورپ، کلارک و تیگز^۳ در سال ۱۹۳۹ برای اولین بار منتشر شد و در سال ۱۹۵۳ مورد تجدید نظر و بازنگری قرار گرفت (آخوومه، ۱۳۷۶). در پژوهش حاضر از خرده آزمون سازش اجتماعی در فرم مخصوص کودکان و نوجوانان آزمون شخصیتی کالیفرنیا استفاده شد. خرده آزمون سازش اجتماعی از ۹۰ سؤال تشکیل شده است و در آن شش نمره مربوط به عاملهای قالبهای اجتماعی^۴، مهارت‌های اجتماعی^۵، علایق ضد اجتماعی^۱، روابط خانوادگی^۲، روابط

1 - Bushman & Peacock
2 - California Test of Personality
3 - Torpe, Clark & Tieg
4 - social rolls
5 - social skills

مدرسه‌ای^۳، روابط اجتماعی^۴ و یک نمره سازش اجتماعی به دست می‌آید (عطاری و همکاران، ۱۳۸۴). پاسخگویی به ۹۰ سؤال خرده آزمون سازگاری اجتماعی شخصیت کالیفرنیا به صورت بلی و خیر است که بر اساس کلید تصحیح آزمون هر شش مقیاس به پاسخهای صحیح امتیاز ۱ و پاسخهای غلط امتیاز صفر تعلق می‌گیرد. آنگاه امتیازهای صحیح مربوط به ۱۵ سؤال هر مقیاس با هم جمع می‌شود که نمره هر خرده آزمون به دست می‌آید. سپس امتیاز مربوط به هر شش مقیاس با هم جمع شده و نمره کل سازگاری اجتماعی به دست می‌آید (خدایاری فرد و رحیمی نژاد، ۱۳۸۵). آخوومه (۱۳۷۶) ضریب پایایی آزمون شخصیتی کالیفرنیا (CTP) را با روش آلفای کرونباخ برای گروه دختران و پسران به ترتیب ۰/۸۱ و ۰/۷۸ گزارش کرده است. ضرایب پایایی این آزمون در پژوهش خجسته مهر (۱۳۷۳) بر روی نوجوانان بینا و نابینا با استفاده از روش کودر- ریچاردسون برای خرده آزمون سازش فردی در گروه بینا ۰/۸۰ و در گروه نابینا ۰/۸۸ و برای خرده آزمون سازش اجتماعی در گروه بینا ۰/۷۹ و در گروه نابینا ۰/۸۸ گزارش شده است. در پژوهش احدی و همکاران (۱۳۸۸) ضریب پایایی خرده آزمون سازش اجتماعی با استفاده از روش دو نیمه سازی ۰/۶۸ به دست آمد. در پژوهش عطاری و همکاران (۱۳۸۴) ضریب پایایی خرده آزمون سازش اجتماعی ۰/۷۵ گزارش شد. آخوندی (۱۳۷۶) از روش روایی همگرا برای رواسازی این مقیاس استفاده نمود و دریافت که بین سطوح شش‌گانه سازگاری اجتماعی، هماهنگی لازم وجود دارد و زیرمقیاسهای این ابزار سنجش از روایی همگرا برخوردارند.

حقیقی، شکرکن و موسوی شوشتری (۱۳۸۱) روایی همزمان آن را با پرسشنامه ملاک برای سازگاری اجتماعی $r = 0.76, p < 0.001$ به دست آوردند. در تحقیق حاضر، میزان آلفای کرونباخ برای سازگاری اجتماعی ۰/۸۴ محاسبه گردید. ضرایب پایایی خرده مقیاس‌های قالبهای اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی، قالبهای ضد اجتماعی، روابط خانوادگی، روابط مدرسه‌ای و روابط اجتماعی به ترتیب برابر با ۰/۶۷، ۰/۶۱، ۰/۶۴، ۰/۶۳، ۰/۶۷ و ۰/۵۹ برآورد شد.

پس از انتخاب نمونه، پرسشنامه شخصیتی کالیفرنیا به عنوان پیش‌آزمون بر روی سه گروه آزمایش، پلاسیبو و کنترل اجرا شد. برای گروه آزمایش جلسات آموزش حل مسئله اجتماعی برگزار گردید. این جلسات به مدت سه ماه، از اواخر بهمن ماه سال ۱۳۹۱ تا اواخر اردیبهشت ۱۳۹۲ طول کشید. تعداد جلسات آموزش حل مسئله اجتماعی ده جلسه در نظر گرفته شد و هر هفته یکبار و به مدت حداکثر ۶۰ دقیقه تشکیل می‌شد. برای گروه کنترل آموزشی اعمال نشد. برای گروه پلاسیبو رعایت بهداشت جسمی در دوران بلوغ در ۶ جلسه آموزش داده شد. بعد از اتمام جلسات، اواخر اردیبهشت ماه پرسشنامه شخصیتی کالیفرنیا بر روی سه گروه آزمایش، پلاسیبو و کنترل مجدداً اجرا

1 - anti-social attitude
2 - family relationships
3 - school relationships
4 - social relationships

شد. پروتکل آموزش حل مسئله اجتماعی دارای رویکردشناختی- رفتاری است و بر اساس مدل ۵ مرحله‌ای نِزو طی ۱۰ جلسه آموزش داده می‌شود. ۵ مرحله این مدل شامل جهت‌گیری، شناسایی مشکل و تعیین اهداف، ایجاد راه‌حل‌های دیگر، ملاحظه پیامدها و تصمیم‌گیریها، طرح‌ریزی و بررسی موفقیت است (شریفی‌درآمدی، ۱۳۸۴).

جلسات آموزشی به قرار زیر است:

جلسه اول: ۱- معارفه و آشنایی پژوهشگر با دانش‌آموزان، ۲- مفهوم‌سازی و توصیف نوجوانی و بلوغ، علائم و تأثیرات آن بر عملکرد اجتماعی، ۳- آشنایی با اهداف جلسات مداخله و علت برگزاری آنها، ۴- بستن قرارداد مشارکت و طرح تأثیرات آموزش (به منظور افزایش انگیزه).

جلسه دوم: ۱- آموزش حل مسئله اجتماعی با طرح چند مسئله ساده، ۲- آموزش تعریف دقیق مشکل یا مسئله، ۳- پیدا کردن راه‌حل‌های مختلف به روش بارش مغزی، ۴- ارزیابی راه‌حل‌ها و انتخاب بهترین راه‌حل، ۵- اجرا و ارزیابی، ۶- ارائه تکلیف برای تمرین مهارت‌ها تا جلسه بعد.

جلسه سوم: ۱- مرور جلسه قبل و پرسش درباره نحوه به کارگیری مهارت در طول هفته گذشته، ۲- طرح سه داستان در مورد روابط بین فردی و صورت‌بندی آن‌ها با روش حل مسئله (انتقاد مادری از فرزندش در مورد بلد نبودن آداب معاشرت و کمرویی، انتقاد معلم از بی‌دقتی و حواس‌پرتی یک دانش‌آموز، تنها بودن یک دانش‌آموز در زنگ‌های تفریح و ساعت ورزش)، ۳- ارائه تکلیف برای تمرین مهارت‌ها تا جلسه بعد.

جلسه چهارم: ۱- مرور جلسه قبل و پرسش درباره نحوه به کارگیری مهارت‌ها در طول هفته گذشته، ۲- طرح دو داستان در مورد تعارضات بین فردی رایج و تحلیل با روش حل مسئله با تأکید بر شناخت دقیق مشکل و تکانشی عمل نکردن (اختلاف با یک دوست، دعوت نشدن به جشن تولد دوست)، ۳- ارائه تکلیف برای تمرین مهارت‌ها تا جلسه بعد (رابطه من با دیگران چگونه است؟).

جلسه پنجم: ۱- مرور جلسه قبل و پرسش درباره نحوه به کارگیری مهارت‌ها در طول هفته گذشته، ۲- طرح چهار داستان در مورد تنهایی یک دانش‌آموز با هدف آموزش مهارت‌های دوست‌یابی، همکاری، مسئولیت‌پذیری و همدلی، ۳- آموزش روش FAST^۱ (توقف کن و فکر کن مشکل چیست، راه‌حل‌ها را پیدا کن، راه‌حل مناسب را انتخاب کن، برای اجرای بهترین راه‌حل تلاش کن)، ۴- ارائه تکلیف برای تمرین مهارت‌ها تا جلسه بعد.

جلسه ششم: ۱- مرور جلسه قبل و پرسش درباره نحوه به کارگیری مهارت‌ها در طول هفته گذشته، ۲- نشان دادن عکس‌های مختلف از هیجان‌ات و پرسش در مورد آنها، ۳- تشکیل دایره جادویی و توصیف افراد از احساسشان در مورد خود و سپس توصیف احساسات مختلف با من وقتی

1 - freeze and think- alternative- solution- try

احساس خوبی دارم: تکمیل جملات ناتمامی مثل «عصبانی می‌شوم که... یا احساس بدی دارم که...» ۵- ارائه تکلیف برای تمرین مهارت‌ها تا جلسه بعد.

جلسه هفتم: ۱- مرور جلسه قبل و پرسش درباره نحوه به کارگیری مهارت‌ها در طول هفته گذشته، ۲- طرح داستان در مورد بروز هیجانات مناسب و نامناسب و مدیریت آن‌ها در مکانها و زمانهای مختلف (به یادآوردن یک لطیفه هنگام تدریس معلم یا خندیدن به زمین خوردن یک دوست)، ۳- ارائه تکلیف برای تمرین مهارت‌ها تا جلسه بعد.

جلسه هشتم: ۱- مرور جلسه قبل و پرسش درباره نحوه به کارگیری مهارت‌ها در طول هفته گذشته، ۲- طرح یک داستان در مورد روشهای ابراز خشم و چگونگی مشاهده آن با شیوه SLAM (توقف کن، نگاه کن، سؤال کن، پاسخ مناسب بده)، ۳- آموزش کلامی حل کردن مشکل، خودمشاهده‌گری و خوشتنداری، ۴- ارائه تکلیف برای تمرین مهارت‌ها تا جلسه بعد.

جلسه نهم: ۱- مرور جلسه قبل و پرسش درباره نحوه به کارگیری مهارت‌ها در طول هفته گذشته، ۲- طرح داستان برای ارتباط بین افکار و احساسات، شناخت خودگویی‌ها و افکار منفی هنگام بروز تعارضات و جانشین‌سازی افکار مثبت و خودگویی مثبت، ۳- ارائه تکلیف برای تمرین مهارت‌ها تا جلسه بعد.

جلسه دهم: ۱- جمع‌بندی و مرور جلسات قبلی و پرسش درباره چگونگی به کارگیری مهارت‌ها در طول هفته گذشته، ۲- ارائه تکلیف برای تمرین مهارت‌ها برای همیشه.

یافته‌های پژوهش

میانگین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون سازگاری اجتماعی و خرده مقیاس‌های آن در گروه‌های آزمایش، پلاسیبو و کنترل در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱: میانگین و انحراف استاندارد نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون متغیرها در گروه‌های آزمایش، پلاسیبو و کنترل

گروه‌ها	آزمون‌ها	پیش‌آزمون		پس‌آزمون	
		انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین
آزمایش	سازگاری اجتماعی	۵۵/۲۵	۱۰/۰۷	۶۳/۱۰	۱۳/۴۵
	قالب‌های اجتماعی	۱۲/۹۵	۱/۵۴	۱۴/۱۰	۱/۱۲
	مهارت‌های اجتماعی	۸/۶۰	۱/۶۰	۱۰/۲۵	۱/۳۷
	قالب‌های ضد اجتماعی	۹/۸۰	۲/۲۲	۱۰/۷۰	۱/۳۴
	روابط خانوادگی	۸/۱۵	۲/۹۱	۹/۸۰	۱/۴۰
	روابط مدرسه‌ای	۸/۷۵	۲/۸۵	۱۱/۲۰	۱/۷۷
	روابط اجتماعی	۷/۰۰	۲/۳۸	۱۰/۰۵	۲/۸۷
	سازگاری اجتماعی	۵۱/۳۷	۱۲/۶۸	۵۱/۸۱	۱۰/۴۱
	قالب‌های اجتماعی	۱۲/۰۷	۳/۲۳	۱۲/۲۶	۱/۸۳
	مهارت‌های اجتماعی	۷/۶۳	۲/۲۴	۸/۳۰	۲/۲۳
پلاسیبو	قالب‌های ضد اجتماعی	۸/۶۷	۲/۲۰	۸/۳۰	۲/۵۴
	روابط خانوادگی	۷/۹۳	۲/۶۲	۷/۴۸	۲/۴۱
	روابط مدرسه‌ای	۷/۹۳	۳/۲۷	۷/۷۰	۳/۳۵
	روابط اجتماعی	۶/۷۴	۳/۱۵	۷/۱۱	۲/۸۳
	سازگاری اجتماعی	۵۶/۰۵	۶/۹۹	۵۲/۴۰	۱۰/۹۳
	قالب‌های اجتماعی	۱۲/۷۵	۲/۷۹	۱۱/۹۰	۲/۲۹
	مهارت‌های اجتماعی	۸/۹۰	۱/۴۵	۸/۶۵	۱/۹۵
	قالب‌های ضد اجتماعی	۸/۹۰	۱/۱۰	۸/۷۵	۳/۳۹
	روابط خانوادگی	۸/۸۰	۲/۸۸	۸/۵۰	۲/۴۲
	روابط مدرسه‌ای	۸/۶۵	۱/۸۷	۸/۳۰	۲/۶۲
کنترل	روابط اجتماعی	۷/۸۰	۲/۶۷	۷/۴۰	۲/۱۹

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، میانگین نمرات سازگاری اجتماعی، قالب‌های اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی، قالب‌های ضد اجتماعی، روابط خانوادگی، روابط مدرسه‌ای و روابط اجتماعی گروه آزمایش در مقایسه با گروه پلاسیبو و کنترل، در مرحله پس‌آزمون افزایش داشته است. یافته‌های مربوط به تحلیل پیش‌فرض‌های کوواریانس از جمله همگنی واریانسها، شیب رگرسیون و هم‌خطی بودن در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲: نتایج تحلیل کوواریانس آموزش حل مسئله اجتماعی بر میزان سازگاری اجتماعی سه گروه در مرحله پس آزمون

متغیرها	آزمون‌ها	مجموعه مجهز و ران نوع ۲	درجه آزادی	میانگین مجهز و ران	F	مقداری سطح	میزان تأثیر	فون آماري
آزمون	سازگاری اجتماعی	۱۷۲۴/۸۷	۱	۱۷۲۴/۸۷	۱۵/۶۲	۰/۰۰۱	۰/۲۰	۰/۹۷
	قابلیتهای اجتماعی	۵۸/۶۶	۱	۵۸/۶۶	۲۴/۲۹۵	۰/۰۰۱	۰/۲۸	۱
	مهارتهای اجتماعی	۲۰/۰۶	۱	۲۰/۰۶	۵/۸۰	۰/۰۱۹	۰/۰۸	۰/۶۶
	قابلیتهای ضد اجتماعی	۱۲۳/۶۲	۱	۱۲۳/۶۲	۲۶/۳۲	۰/۰۰۱	۰/۳۰	۱
	روابط خانوادگی	۷۷/۹۶	۱	۷۷/۹۶	۲۲/۲۳	۰/۰۰۱	۰/۲۶	۱
	روابط مدرسه‌ای	۷۲/۰۹	۱	۷۲/۰۹	۱۱/۱۱	۰/۰۰۱	۰/۱۵	۰/۹۱
	روابط اجتماعی	۸۸/۴۵	۱	۸۸/۴۵	۱۵/۱۴	۰/۰۰۱	۰/۱۹	۰/۹۷
	سازگاری اجتماعی	۱۴۶۱/۸۵	۲	۷۳۰/۹۳	۶/۶۲	۰/۰۰۲	۰/۱۷	۰/۹۰
	قابلیتهای اجتماعی	۴۸/۶۰	۲	۲۴/۳۰	۱۰/۰۶	۰/۰۰۱	۰/۲۴	۰/۹۸
	مهارتهای اجتماعی	۳۸/۹۰	۲	۱۹/۴۵	۵/۶۲	۰/۰۰۶	۰/۱۵	۰/۸۴
زویه	قابلیتهای ضد اجتماعی	۲۳/۶۶	۲	۱۶/۳۳	۳/۴۸	۰/۰۳۷	۰/۱۰	۰/۶۳
	روابط خانوادگی	۵۸/۱۸	۲	۲۹/۰۹	۸/۲۹	۰/۰۰۱	۰/۲۱	۰/۹۵
	روابط مدرسه‌ای	۱۳۰/۱۷	۲	۶۵/۰۹	۱۰/۰۳	۰/۰۰۱	۰/۲۴	۰/۹۸
	روابط اجتماعی	۱۱۷/۸۰	۲	۵۸/۹۰	۱۰/۰۹	۰/۰۰۱	۰/۲۴	۰/۹۸
	سازگاری اجتماعی	۶۹۵۵/۸۰	۶۳	۱۱۰/۴۱				
	قابلیتهای اجتماعی	۱۵۲/۱۲	۶۳	۲/۴۲				
	مهارتهای اجتماعی	۲۱۷/۸۷	۶۳	۳/۴۶				
	قابلیتهای ضد اجتماعی	۲۹۵/۹۶	۶۳	۴/۷۰				
	روابط خانوادگی	۲۲۰/۹۸	۶۳	۸/۲۹				
	روابط مدرسه‌ای	۴۰۸/۹۴	۶۳	۶/۵۰				
روابط اجتماعی	۳۶۷/۹۷	۶۳	۵/۸۴					
خطا	سازگاری اجتماعی							
	قابلیتهای اجتماعی							
	مهارتهای اجتماعی							
	قابلیتهای ضد اجتماعی							
	روابط خانوادگی							
	روابط مدرسه‌ای							
	روابط اجتماعی							

بر اساس نتایج جدول ۲، با حذف تأثیر نمرات پیش آزمون، بین میانگین تعدیل شده نمرات سازگاری اجتماعی بر حسب آموزش حل مسئله اجتماعی در مرحله پس آزمون تفاوت معنی دار وجود دارد ($F=۶/۶۲$; $p<۰/۰۱$). مقدار F به دست آمده نشان می‌دهد که تفاوت‌های معنی‌داری بین گروهها وجود دارد. جهت بررسی معنی‌دار بودن اختلاف گروهها به صورت زوجی از آزمون تعقیبی بانفرونی استفاده شد که نتایج آن در جدول ۳ آمده است.

جدول ۳: خروجی آزمون تعقیبی بانفرونی برای مقایسه میانگین آزمونها بر حسب گروه آزمایش، پلاسیبو و کنترل

آزمون‌ها	گروه‌ها	تفاوت میانگین‌ها	خطای استاندارد	سطح معناداری	فاصله اطمینان ۹۵٪	سطح پایین‌تر
	آزمایش	-۱/۱۱۰	۳/۳۲	۰/۰۰۴	-۱۹/۲۷	-۲/۹۲
سازگاری اجتماعی	کنترل	-۱/۷۳	۳/۱۶	۱/۰۰۰	-۹/۴۹	۶/۰۳
	آزمایش	۹/۳۶	۳/۱۴	۰/۰۱۲	۱/۶۵	۱۷/۰۸
قالبهای اجتماعی	کنترل	-۲/۱۳	۰/۴۹	۰/۰۰۱	-۳/۳۴	-۰/۹۲
	پلاسیبو	-۰/۶۰	۰/۴۶	۰/۶۰	-۱/۷۳	۰/۵۳
	آزمایش	۱/۵۳	۰/۴۶	۰/۰۰۵	۰/۳۹	۲/۶۷
مهارتهای اجتماعی	کنترل	-۱/۶۹	۰/۵۹	۰/۰۱۷	-۳/۱۴	-۰/۲۴
	پلاسیبو	-۰/۰۳	۰/۵۷	۱/۰۰۰	-۱/۴۴	۱/۳۸
	آزمایش	۱/۶۶	۰/۵۶	۰/۰۱۳	۰/۲۸	۳/۰۴
قالبهای اجتماعی	کنترل	-۱/۳۷	۰/۷۰	۰/۱۶۰	-۳/۰۸	-۰/۳۴
	پلاسیبو	۰/۳۰	۰/۶۴	۱/۰۰۰	-۱/۲۷	۱/۸۸
	آزمایش	۱/۶۷	۰/۶۶	۰/۰۴	۰/۰۶	۳/۲۸
روابط خانوادگی	کنترل	-۱/۵۶	۰/۶۰	۰/۰۳۳	-۳/۰۲	-۰/۰۹
	پلاسیبو	۰/۶۷	۰/۵۶	۰/۶۹۸	-۰/۷۰	۲/۰۴
	آزمایش	۲/۲۳	۰/۵۵	۱/۰۰۱	۰/۸۷	۳/۵۹
روابط مدرسه‌ای	کنترل	-۲/۸۶	۰/۸۱	۰/۰۰۲	-۴/۸۴	-۰/۸۸
	پلاسیبو	۰/۳۲	۰/۷۶	۱/۰۰۰	-۱/۵۴	-۲/۱۸
	آزمایش	۳/۱۸	۰/۷۶	۰/۰۰۱	۱/۳۲	۵/۰۵
روابط اجتماعی	کنترل	-۲/۹۹	۰/۷۷	۰/۰۰۱	-۴/۸۸	-۱/۰۹
	پلاسیبو	-۰/۱۶	۰/۷۲	۱/۰۰۰	-۱/۰۹	۱/۶۲
	آزمایش	۲/۸۳	۰/۷۱	۰/۰۰۱	۱/۰۸	۴/۵۸

جدول ۳ نشان می‌دهد که اختلاف میانگین سازگاری اجتماعی بین گروه آزمایش و گروه کنترل در سطح $P < 0/01$ معنی‌دار است. لذا این فرض که آموزش راهبردهای حل مسئله اجتماعی بر افزایش سازگاری اجتماعی مؤثر است تأیید می‌شود. میزان این تأثیر ۰/۱۷ است و توان آماری ۰/۹۰ کفایت حجم نمونه را نشان می‌دهد. همچنین، اختلاف میانگین خرده مقیاس‌های سازگاری اجتماعی بین گروه آزمایش و گروه کنترل در سطح $P < 0/01$ معنی‌دار است. لذا این فرض که آموزش راهبردهای حل مسئله اجتماعی بر افزایش خرده مقیاس‌های سازگاری اجتماعی مؤثر است تأیید می‌شود.

بحث و نتیجه گیری

این پژوهش به منظور بررسی اثربخشی آموزش راهبردهای حل مسئله اجتماعی بر سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان دختر دوم راهنمایی انجام گرفت. نتایج حاکی از آن بود که این برنامه آموزشی منجر به افزایش سازگاری اجتماعی و خرده مقیاس‌های قالبهای اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی، روابط مدرسه‌ای، روابط خانوادگی و روابط اجتماعی می‌شود، اما قالبهای ضد اجتماعی را کاهش نمی‌دهد. این یافته با نتایج حاصل از پژوهش‌های سوارز (۲۰۰۲)، الیوت و گرشام (۲۰۰۳)، ونزل، ویچلد و سیلبریزن (۲۰۰۹)، بیان‌زاده و ارجمندی (۱۳۸۲)، شریفی درآمدی (۱۳۹۰)، به‌پژوه و همکاران (۱۳۸۹)، عطاری و همکاران (۱۳۸۴) و جعفری طوسی (۱۳۸۵) که اثر آموزش مهارت‌های اجتماعی را بر روی سازگاری و متغیرهای دیگر در جوامع مختلف مورد بررسی قرار داده بودند همسو است. همچنین، بوتوین و کانتور (۲۰۰۰)، سپاه منصور (۱۳۸۶) و بنی اسد (۱۳۹۰) به بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر سازگاری اجتماعی پرداختند و نشان دادند که مهارت‌های زندگی باعث افزایش سازگاری اجتماعی می‌شود. همچنین، نتایج این پژوهش با یافته‌های بابیری (۱۳۷۶)، بهرامگیری (۱۳۸۰)، خوشکام، ملک‌پور و مولوی (۱۳۸۷) و بوشمن و پیکاک (۲۰۱۰) که اثربخشی آموزش مهارت حل مسئله بر متغیرهای مختلف از جمله مهارت‌های اجتماعی در جوامع مختلف را مورد بررسی قرار دادند همسو است. در تبیین این یافته می‌توان گفت دانش‌آموز برخوردار از مهارت‌های اجتماعی، دانش‌آموزی است که می‌تواند به خوبی با محیطش سازش داشته باشد و از طریق برقرار کردن ارتباط با دیگران از موقعیت تعارض آمیز کلامی و فیزیکی اجتناب کند. این قبیل دانش‌آموزان رفتارهایی را از خود نشان می‌دهند که منجر به پیامدهای مثبت روانی-اجتماعی نظیر پذیرش همسالان و رابطه مؤثر با دیگران می‌شود. از سوی دیگر، کسانی که مهارت‌های اجتماعی لازم را کسب نکرده‌اند، اغلب به اختلالات رفتاری مبتلا شده و از طرف همسالان پذیرفته نمی‌شوند، در میان همسالان و بزرگسالان محبوب نیستند و با معلم و یا سایر افراد حرفه‌ای به خوبی کنار نمی‌آیند (به پژوه و همکاران، ۱۳۸۹). همچنین محققان کمبود مهارت‌های شناختی در حل مسئله بین فردی را علت بسیاری از مشکلات مربوط به ناسازگاری کودکان ذکر کرده‌اند. نوجوانانی که مهارت‌های شناختی-اجتماعی حل مسئله را آموزش دیدند در حد مقبول و معنی‌داری ابراز هیجان کردند، کمتر خجالتی بودند و رفتارهای تکانشی آن‌ها کاهش یافت (عطاری و همکاران، ۱۳۸۴). همچنین، نتایج پژوهش حاضر حاکی از آن بود که این برنامه آموزشی، قالبهای ضد اجتماعی را کاهش نداده است. لازم به ذکر است برخی تحقیقات مانند بکر و همکاران (۲۰۱۰)، سادوسکی و کلی (۱۹۹۳) و بابیری (۱۳۷۶) به بررسی اثربخشی آموزش حل مسئله اجتماعی بر کاهش قالبهای ضد اجتماعی پرداختند. احتمالاً یکی از دلایلی که منجر به عدم تأثیر آموزش حل مسئله اجتماعی می‌شود آن است که دانش‌آموزان شرکت‌کننده در این تحقیق رفتارهای ضد اجتماعی کمی را گزارش کردند. دلیل احتمالی دیگر این است که جهت کاهش قالبهای ضد

اجتماعی نیاز به آموزش بیشتر و صرف وقت و کمک و یاری والدین و مدرسه می‌باشد که خارج از محدوده این پژوهش بود.

از جمله محدودیتهای این پژوهش می‌توان به عدم تعمیم پذیری به علت انجام شدن آن در شهر یزد اشاره کرد. همچنین، این پژوهش بر روی دانش‌آموزان مقطع راهنمایی و پایه دوم انجام شده و لذا قابل تعمیم به سایر مقاطع تحصیلی نمی‌باشد. این پژوهش شامل مرحله پیگیری نبوده و برای تعمیم آن به فواصل زمانی باید احتیاط کرد. عدم وجود امکانات آموزشی مناسب در مدارس از محدودیتهای اینگونه پژوهشها محسوب می‌شود. بنابراین، اجرای پژوهش در شرایط و محیطهای مختلف می‌تواند به توصیه‌های وسیع‌تری برای والدین و مدیران تعلیم و تربیت منجر شود.

منابع

- آخوومه، عباس. (۱۳۷۶). بررسی مقدماتی عملی بودن روایی و نرم‌یابی آزمون‌های شخصیتی کالیفرنیا در دانش‌آموزان مقطع راهنمایی شهر شیراز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبایی.
- آخوندی، احمد. (۱۳۷۶). بررسی رابطه حمایت اجتماعی ادراک شده با سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس.
- ابوالقاسمی، عباس و کیامرثی، آذر. (۱۳۸۷). بررسی ارتباط حل مسئله اجتماعی و مؤلفه‌های آن با الگوهای شخصیتی خودشیفته و ضد اجتماعی در دانش‌آموزان دبیرستانی شهر اردبیل. مطالعات روان‌شناختی، ۴، ۲۶-۱۰.
- احدی، بتول، میرزایی، پری، نریمانی، محمد و ابوالقاسمی، عباس. (۱۳۸۸). تأثیر آموزش حل مسئله اجتماعی بر سازگاری اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان کمرو. پژوهش در حیطه کودکان استثنایی، ۳، ۲۰۲-۱۹۳.
- باباشهبابی، روناک و کاشانی نیا، زهرا. (۱۳۸۶). بررسی تأثیر مهارت حل مسئله بر اضطراب اجتماعی نوجوانان فاقد سرپرستی مؤثر مقیم مراکز شبانه روزی تحت پوشش سازمان بهزیستی استان کردستان. مجله علوم پزشکی کردستان، ۱۲، ۲۵-۱۸.
- بابیری، امیرعلی. (۱۳۷۶). تأثیر مهارت حل مسئله بر نوجوانان اقدام‌کننده به خودکشی شهرستان ایلام. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه ایران.
- بنی‌اسد، اسما. (۱۳۹۰). اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی با رویکرد توانمند سازش مددکاری اجتماعی بر سازگاری فردی- اجتماعی دختران معلول جسمی- حرکتی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.

- به پژوه، احمد، سلیمانی، منصور، افروز، غلامعلی و لواسانی، مسعود. (۱۳۸۹). آموزش مهارت‌های اجتماعی بر سازگاری اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دیرآموز. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۳۳، ۱۸۶-۱۶۷.
- بهرامگیری، فاطمه. (۱۳۸۰). بررسی تأثیر آموزش مهارت حل مسئله در بهبود مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان عقب مانده ذهنی خفیف. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه الزهرا.
- بیان‌زاده، سیداکبر و ارجمندی، زهرا. (۱۳۸۲). تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر رفتار سازگارانۀ کودکان عقب مانده ذهنی خفیف. اندیشه و رفتار، ۱، ۳۴-۲۷.
- جعفری طوسی، سیده زهرا. (۱۳۸۵). بررسی تأثیر آموزش مهارت اجتماعی - هیجانی بر سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه الزهرا.
- حقیقی، جمال، شکرکن، حسین و موسوی شوشتری، مژگان. (۱۳۸۱). بررسی رابطه جو عاطفی خانواده با سازگاری دانش‌آموزان پایه سوم مدارس راهنمایی اهواز. مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز، ۱ و ۲، ۱۰۸-۷۹.
- خجسته مهر، غلامرضا. (۱۳۷۳). مقایسه ویژگی‌های شخصیتی نوجوانان بینا و نابینا. مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه چمران، ۲ و ۳، ۱۰۵-۹۰.
- خدایاری فرد، محمد و رحیمی‌نژاد، عباس. (۱۳۸۵). بررسی عوامل مؤثر بر سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد. گزارش نهایی طرح پژوهشی مؤسسه روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.
- خوشکام، زهرا، ملکپور، مختار و مولوی، حسین. (۱۳۸۷). اثربخشی آموزش حل مسئله گروهی بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان با آسیب بینایی. پژوهش در حیطه کودکان استثنایی، ۲، ۱۵۶-۱۴۱.
- سپاه منصور، مژگان. (۱۳۸۶). تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر انگیزه پیشرفت، خوداحترامی و سازگاری اجتماعی. اندیشه و رفتار، ۶، ۹۳-۸۵.
- شریفی درآمدی، پرویز. (۱۳۸۴). تأثیر آموزش سبک حل مسئله بر میزان عزت نفس دانش‌آموزان ۱۲ تا ۱۳ ساله دارای مشکلات رفتاری در دوره راهنمایی. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۱۴، ۶۳-۳۸.
- شریفی درآمدی، پرویز. (۱۳۹۰). تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر رویکرد شناختی-اجتماعی بر سازگاری دانش‌آموزان نابینا. روان‌شناسی افراد استثنایی، ۱، ۶۶-۴۵.
- عطاری، یوسفعلی، شهنی‌یلاق، منیجه، کوچکی، عاشورمحمد و بشلیده، کیومرث. (۱۳۸۴). بررسی تأثیر آموزش گروهی مهارت‌های اجتماعی در سازگاری فردی-اجتماعی نوجوانان بزهکار در شهرستان گنبد کاووس. مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز، ۲، ۶۶-۲۵.

- لطیفی، زهره، امیری، شعله و ملک پور، مختار. (۱۳۸۸). اثربخشی آموزش حل مسئله اجتماعی - شناختی بر بهبود روابط بین فردی تغییر رفتارهای اجتماعی و ادراک خودکارآمدی دانش‌آموزان مبتلا به ناتوانی یادگیری. تازه‌های علوم‌شناختی، ۴۳، ۸۴-۷۰.

- معتمدی، سیدهادی، حاج بابایی، حسین، بیگلریان، اکبر و فلاح سلوکلابی، منیژه. (۱۳۹۱). تأثیر آموزش مهارت حل مسئله بر افزایش کفایت اجتماعی نوجوانان دختر. فصلنامه پژوهش اجتماعی، ۱۴، ۲۹-۱۷.

- Baker, S.R. (2003). A prospective longitudinal investigation of social problem-solving appraisals on adjustment to university, stress, health, and academic motivation and performance. *Personality and Individual Differences*, 35, 569-591.
- Becker-Weidman, E.G., Jacobs, R.H., Reinecke, M.A., Silva, S.G., & March, J.S. (2010). Social problem-solving among adolescents treated for depression. *Behaviour research and therapy*, 48, 11-18.
- Bell, A.C., & D’Zurilla, T.J. (2009). The influence of social problem-solving ability on the relationship between daily stress and adjustment. *Cognitive Therapy Research*, 33, 439-448.
- Botvin, G.J., & Kantor, M.A. (2000). Preventing alcohol and tobacco use through life skills training. *Journal of Alcohol Research and Health*, 24, 250-257.
- Bushman, B.B., & Peacock, G.G. (2010). Does teaching problem-solving skills matter? An evaluation of problem-solving skills training for the treatment of social and behavioral problems in children. *Child and Family Behavior Therapy*, 32, 103-124.
- Dubow, E.F., & Tisak, J. (1989). The relation between stressful life events and adjustment in elementary school children: The role of social support and social problem-solving skills. *Child Development*, 60, 1412-1423.
- Elliot, S., & Gersham, F. (2003). Social skills interventions for children. *Behavior Modification*, 16, 287-309.
- Hamarta, E. (2009). A prediction of self-esteem and life satisfaction by social problem solving. *Social Behaviour and Personality*, 37, 73-82.
- Nezu, A.M. (1986). Efficacy of a social problem-solving therapy approach for uni-polar depression. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54, 196-202.
- Ogoemeka, O.H. (2011). Correlate of social problem-solving and adjustment among secondary school students in Ondo State, Nigeria. *Social and behavioral Sciences*, 30, 1598-1602.
- Sadowski, C., & Kelly, M.L. (1993). Social problem-solving in suicidal adolescents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61, 121-127.
- Shin, H., & Ryan, A.M. (2012). How do young adjustment? *Journal of Early Adolescence*, 6, 875-851.
- Siu, A.M.H., & Shek, D.T.L. (2010). Social problem solving as a predictor of well-being in adolescents and young adults. *Social Indicators Research*, 95, 393-406.

- Sobhi Gharamaleki, N., & Rajabi, S. (2010). Efficacy of life skills training on increase of mental health and self-esteem of the students. *Social and Behavioral Sciences*, 5, 1818-1822.
- Suarez, M. (2002). Promoting social competence in deaf student. *Journal of Deaf Student and Deaf Education*, 5, 323-333.
- Torkladani, F., Esmail, M., Tavakoli, M., Heshmat, A., Mahdavi, S., & Latifi, Z. (2013). The effect of life skills training of mothers of elementary school children on childhood behavioral problems. *GMJ*, 2, 76-79.
- Walker, O., Degnan, K.A., Fox, N.A., & Henderson, H.A. (2013). Social problem solving in early childhood: Developmental change and the influence of shyness. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 34, 185-193.
- Wenzel, V., Weichold, K., & Silbereisen, K.R. (2009). The life skills program IPS: Positive influences on school bonding and prevention of substance misuse. *Journal of Adolescence*, 32, 1391-1401.